

**NEOIMPERIALİZMƏ QARŞI AVRASIYAÇILIQ MODELİ:
DƏYİŞƏN DÜNYA NİZAMI VƏ GEOSİYASI TENDENSIYALAR****Məhəmməd Cəbrayilov**AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun
böyük elmi işçisi, fə.l.üz.fəl.d.
mehmetcoltanedu@gmail.com

Xülasə Məqsəd - Avrasiyaçılığın önəmini Cənubi Qafqazın da daxil olduğu coğrafi məkan kimi region dövlətlərin maraqları baxımından dəyərləndirmək, yeni dünya nizamında xüsusi əhəmiyyətini qeyd etməkdir. Məqalədə digər məqsəd- Avrasiyaçılığı Avropa və Asiya qitələrinin qovuşduğu yerdən ibarət spesifik coğrafi ərazi kimi qiymətləndirmədən öncə, bu qitəni Qərblə Rusiyanın güc mübarizəsinin getdiyi geosiyasi məkan kimi nəzərdən keçirmək, regionun digər güc mərkəzi sayılan Türkiyənin neoimperializmə qarşı eyni platformada çıxışını geostrateji baxımdan əsaslandırmaqdan ibarətdir. Neoimperializmə qarşı “müdafiə immuniteti” kimi təqdim olunan avrasiyaçılığı dövrün tələblərinə uyğunlaşdırmaq və region dövlətlərin tarixi əlaqələrinə, geoqitisadi maraqlarına cavab verən geosiyasi konsepsiya kimi nəzərdən keçirməkdir.

Digər tərəfdən məqalədə qlobalizmin mahiyyətinə neoimperializm aspektindən yanaşmaqla yeni nəticələr əldə etməkdir. Müasir geosiyasi proseslərdə maliyyə imperializmin təsirlərini aydınlaşdırmaq və təhlükələrini elmi cəhətdən əsaslandırmaqdır.

Metodologiya - tarixilik, müqayisəli metod, retrospektiv (keçmişə aid olan), empirik və proqnozlaşdırma metodlarından istifadə olunmuşdur.

Yenilik - avrasiyaçılıq - Rusiya və Türkiyənin toqquşduğu geosiyasi məkan kimi nəzərdən keçirilmir, əksinə onların vahid platformada eyni mövqedən çıxış etməsi məqalədə geostrateji baxımdan əsaslandırılır, qlobalizm neoimperializmin xüsusiyyətləri ilə müqayisə olunur və fərqli adlar altında eyni məqsədə xidmət etdiyi aydınlaşır. Neoimperializmin siyasi, iqtisadi “alətlərinin” xüsusiyyətləri və təsirləri təhlil olunmaqla elmi nəticəyə varılır.

Açar sözlər: neoimperializm, avrasiyaçılıq, qlobalizm, maliyyə imperializm, geosiyasət

**THE EURASIANISM MODEL AGAINST NEO-IMPERIALISM:
GEOPOLITICAL TRENDS****Mahammad Jabrayilov**PhD in philosophy Senior Researches
at the Institute of Philosophy and Sociology
Of ANAS,
mehmetcoltanedu@gmail.com

Abstract. Purpose - To assess the Eurasianism in terms of the interests of the region countries, including the South Caucasus as a geographical area, to emphasize its special importance in the new world order. Another purpose of the paper is to justify the geostrategic grounding of Turkey's position on the same platform against neo-imperialism by considering Eurasia as a geopolitical space where Western and Russian power struggles ongoing, before assessing Eurasianism as a specific geographical area where Europe and Asia meet. It is to adapt Eurasianism, presented as a “defensive

immunity” against neo-imperialism, to the requirements of the time and to consider it as a geopolitical concept that meets the historical ties and geo-economic interests of the region countries.

On the other hand, the paper aims to draw new conclusions by approaching the essence of globalism from the perspective of neo-imperialism, to clarify the effects of financial imperialism in modern geopolitical processes and to scientifically substantiate its threats.

Methodology - historicity, comparative method, retrospective (relating to the past), empirical and predictive methods were used.

Innovation - Eurasianism is not considered as a geopolitical space where Russia and Turkey collide, but on the contrary, their position on the same platform is justified from a geostrategic viewpoint in the article. Globalism is compared with the features of neo-imperialism, and it appears that it serves the same purpose under different names. By analyzing the features and effects of the political and economic “tools” of neo-imperialism the scientific conclusion is reached.

Keywords: neo-imperialism, Eurasianism, globalism, financial imperialism, geopolitics.

ЕВРАЗИЙСКАЯ МОДЕЛЬ ПРОТИВ НЕОИМПЕРИАЛИЗМА: ГЛОБАЛИЗМ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ

Магомед Джабраилов

старший научный сотрудник

Института философии и социологии НАНА,

доктор философии по философии

mehmetcoltanedu@gmail.com

Аннотация. Цель статьи - оценить важность евразийства в качестве географического пространства, включающего в себя Южный Кавказ, с точки зрения интересов государств региона и отметить его особую значимость в новом мировом порядке.

Среди поставленных целей – обоснование с геостратегической точки зрения противостояния империализму посредством данной платформы со стороны Турции, одного из региональных центров силы, исходя из определения евразийства как особой географической области, где пересекаются континенты Европы и Азии, рассмотрение евразийства в качестве геополитического пространства силового противоборства Запада и России. Адаптировать евразийство, позиционируемое как «защитный иммунитет» от неоимпериализма, к требованиям времени и исследовать его как геополитическую концепцию, отвечающую историческим связям и геоэкономическим интересам государств региона.

С другой стороны, статья призвана способствовать получению новых результатов путем раскрытия сущности глобализма с позиции неоимпериализма. Важным представляется также прояснить последствия и научно обосновать риски финансового империализма в современных геополитических процессах.

Методология включает исторический, сравнительный, ретроспективный (относящийся к прошлому), эмпирический и прогностический методы.

Новизна. В статье евразийство рассматривается не как геополитическое пространство противостояния России и Турции, напротив, с геостратегической точки зрения обосновывается их согласованная политика, выступление государств с единых позиций на общей платформе. Глобализм аналогичен характеристикам неоимпериализма, что обнаруживает их общую сущность, выраженную в различных наименованиях. Научный вывод получен путем анализа особенностей и эффектов воздействия политических и экономических «инструментов» неоимпериализма.

Ключевые слова: неоимпериализм, евразийство, глобализм, финансовый империализм, геополитика.

Giriş

Avrasiya terminini elmi ədəbiyyata alman alimi Alexander von Humboldt gətirmişdir. Avrasiya anlayışı Avropa və bütün Asiya qitələrini (53 milyon kvadrat kilometr) əhatə edən coğrafi əraziyə verilən addır (Savitski 1926:219). Dünya əhalisinin təxminən 60%-i bu regionda yaşayır. Azərbaycanda daxil olmaqla Qafqazın qərbindən Çinə qədər aktiv geosiyasi mübarizələrin getdiyi coğrafiya kimi dünyanın imperializm mərkəzləri tərəfindən “Avrasiyaya hakim olan güc dünyanın ən qabaqcıl, iqtisadi cəhətdən məhsuldar olan üç regionundan ikisinə” nəzarət edə bilər yanaşması ön plana çıxarılır. Halbuki, Avrasiya məkanında mövcud dövlətlərin integrasiyasının inkisafı ilk növbədə özünəməxsus mədəni-coğrafi dünyaya malik xüsusi bir qitə kimi millətlər arasında sülh, təhlükəsizlik, xeyirxah qonşuluq münasibətlərinin bərqərar olmasına əsaslanmalıdır.

Sovet İttifaqının dağılmasından sonra mövcud infrastrukturadan, tranzit potensialından, regionun təbii, o cümlədən dəniz resurslarından qarsılıqlı maraq və mənafe əsasında istifadə olunması məsələsi 1992-ci ildə Rusiya Federasiyasının Prezidenti Boris Yeltsinin xarici siyasət məsələləri üzrə müşaviri Sergey Borisoviç Stankeviç tərəfindən irəli sürülərək “atlantizm-avrasiyaçılıq” anlayışından istifadə etməklə yenidən Avrasiyaçılıq Hərəkatı gündəmə gəldi. Aydın ki, Borisoviç Stankeviç tərəfindən “iqtisadi əməkdaşlıq məsələsi” Avrasiya ideyasını effektiv şəkildə reallaşdırmaqdan çox Çar Rusiyası dövründə olduğu kimi Qərblə mübarizədə meydanını boş qoymamaq üçün ortaya atılmışdır. (6, s.12)

Rusiya tərəfindən bu məqsədin (avrasiyaçılığın) geosiyasi və geoiqtisadi əhəmiyyəti o zaman reallaşması mümkün olacaq ki, rus xalqının slavyan elementi ilə məhdudlaşmayan mədəniyyətində türk etnosunu nəzərə alan geostrategiyaya önəm verilsin və Avrasiyanın slavyan olmayan xalqlarla tarixi əlaqəsi müasir dövrün tələblərinə cavab versin. Məhz bu baxımdan Avrasiyaçılığın Qərb imperializminə qarşı davamlı duruş gətirməsi üçün Rusiyanın “Türk Dövlətləri Təşkilatını” təmsil edən ölkə-

lərlə birlikdə yeni geosiyasi şəraitdə maraqların uzlaşmasını təmin edən strategiyaya önəm verməlidir. Fikrimizcə, Azərbaycanın Vətən müharibəsində qazandığı qələbədən sonra geoiqtisadi, mədəni, etnik, dini, ətraf mühitin qorunması, elmi - texniki və ümumən yuxarıda qeyd etdiyimiz Türk dünyasını təmsil edən dövlətlərlə münasibətdə Rusiya yeni geosiyasi şəraitin doğurduğu prinsipləri nəzərə almalıdır.

“Avrasiyaçılıq geosiyasi nəzəriyyə olaraq XX əsrdən etibarən Rusiyanın dünya gücü olması istiqamətində hakim mövqeyə malikdir. Klassik avrasiyaçılar P. Savitski, V.Vernadski, N.Trubetskoy, R.Yakobsonun yanaşmalarında rus mədəniyyətinin Avropa mədəniyyəti ilə eyniyyət təşkil etmədiyi və Şərq-Qərb mədəniyyətinin bir sıra xüsusiyyətlərini özündə birləşdirməklə türk və slavyan xalqlarının ortaq dəyərlər üzərində inkişafı nəzərdə tutulur”. (1, s.102)

Avrasiya siyasətinin əsasları Böyük Pyotr dövründə qoyulmuş, lakin bir geosiyasi nəzəriyyə kimi 1917-ci il bolşevik inqilabına qarşı çıxmaqla Avropada sürgündə yaşayan rus ziyalıları tərəfindən meydana çıxmışdır. Yeni Osmanlılar tərəfindən türk dünyası ilə slavyan xalqlarının vahid etno-mədəni orqanizm olaraq birləşməsinə nəzərdə tutan bu nəzəriyyə 1920-ci illərdə sistem halına gələn bir hərəkat kimi Klassik Avrasiyaçılığın mədəni, humanitar birliyin bərqərar olmasında yeni ideoloji konsepsiya kimi inkişaf etdirildi.

Mədəni və coğrafi bütövlükdən çıxış edən yeni avrasiyaçılar Rusiyanın xarici siyasətində geostrateji və geosiyasi element kimi bu fenomeni (avrasiyaçılığı) beynəlxalq münasibətlər sisteminə yerləşdirməyə çalışırdılar. Yeni avrasiyaçılar daha çox geosiyasəti önə çəkməklə Rusiya nə Şərkdir, nə də Qərb fəlsəfəsindən çıxış edərək avrasiyaçılığı humanitar aspektdən etno-mədəni unikal sivilizasiya kimi təqdim edirlər. Bütün “pis şeylərin” Qərbdən gəldiyi düşüncəsini önə çəkən və beynəlxalq siyasəti daimi dostluq deyil, daimi maraq fenomeni qiymətləndirən neo-avrasiyaçılar Qərbi Rusiya üçün təhlükə kimi görürdülər. Məhz bu baxımdan klassik Avrasiyaçılığın da birinci

məqsədi rus kimliyini müəyyənləşdirmək və ona avropalaşma, qərbləşmə prosesinə, bir növ mədəni imperiализmə alternativ yaratmaq idisə, bu günkü avrasiyaçılıq Qərbin neoimperializminə qarşı rus-türk geosiyasi birliyinin dayanıqlı etnomədəni model üzərində qurulmasını zəruri edir. Çünki, yeni dünya nizamında klassik geosiyasi konsepsiyalar müasir şərtlərə effektiv cavab vermir.

2013-cü ildə təkrar nəşr olunan Herbert George Wellsin "Gələcəyə Baxışlar" (The Shape of Things to Come) kitabında yazırdı: "On doqquzuncu və iyirminci əsrlərdə bu planetdə bəşəriyyətin həyatı mərhələ dəyişikliyinə məruz qalır. Genişlənir, birləşdirir. O, getdikcə daha çox bir-biri ilə əlaqəli olan tarixlərin qarmaqarışıqlığı olmaqdan çıxır və açıq və şüurlu şəkildə bir tarixə çevirilir. İrqi, sosial və siyasi tələblərin tam qovuşması vardır. Bununla da əvvəllər gözlənilməz olan imkanlar haqqında təsəvvür insan təxəyyülünə açılır və bu baxış özü ilə ideyaların böyük bir şəkildə yenidən qurulmasına gətirir". (2, s.34)

H. Wellsin gəldiyi elmi baxışı klassik Avrasiyaçılıqla müqayisə etdikdə aydın olur ki, istənilən geosiyasi konsepsiyayı yeni dövrün tələblərinə və çağırışlarına uyğunlaşdırmaq lazımdır. Bu baxımdan Avrasiya geosiyasi məkanında mövcud olan xalqların geoiqtisadi, mədəni, siyasi uzlaşmasını təmin edən yeni platformalarda əməkdaşlığına ehtiyac yaranır.

Bu gün "kifayət qədər təbii sərvətlərə malik olan və ya onları idarə edən hər hansı qlobal güc coğrafi məkanın harasında olursa olsun dünyanı idarə edə bilər" fikri dünya nizamını və imperiализmi araşdıran nəzəriyyəçilər tərəfindən elmi dövrüyəyə gətirilir. Beləki, imperiализm maraqları indi hərbi gücə əsaslanan ərazi fəthi ilə deyil, iqtisadi və mədəni mərkəzli bazarlar əldə etməyə yönəlmiş yanaşmalarla ön plana çıxır. Məhz bu baxımdan təbii resurslarla zəngin olan və kommunikasiya mərkəzi sayılan Avrasiya (Orta Asiya və Cənubi Qafqaz) uğrunda mübarizə daha da güclənəcəkdir. Azərbaycan geostrateji mövqeyinə görə bu mübarizənin istər-istəməz mərkəzində olmaqla Rusiya və Türkiyənin maraqlarının uzlaşmasında həlledici təsiri ola bilər. Məsələn, Azərbaycanın təklif etdiyi "Zəngəzur dəh-

lizinin" yaxın gələcəkdə açılması Rusiya-Türkiyə münasibətlərində yeni mərhələ olaraq böyük perspektivlər vəd edir. Mütəxəssislərin yanaşmasına görə "Zəngəzur dəhlizi" region dövlətlərin iqtisadi potensialına müsbət təsir etməklə yanaşı həm də bölgəyə yeni maliyyə axınlarının gəlməsini şərtləndirəcək.

1.2. Qlobalizm imperiализmin yeni mərhələsi kimi

1990-cı ildən hazır ki, zamana qədər ictimai və siyasi elmlərdə ən çox istifadə olunan "qloballaşma", "təqütüblü dünya", "çoxqütüblü dünya", "yeni dünya düzəni" anlayışlarına, əslində imperiализmin mahiyyətinə məqsədli və ya məqsəd olmadan verilən müxtəlif dəyərləndirmələr aspektindən yanaşmaq lazımdır. Çünki, "qloballaşma"nı, "təqütüblü dünya"nı, "çoxqütüblü dünya"nı, "yeni dünya düzəni"ni yaradan proseslər bir tərəfdən imperiализmin yeni mərhələyə transformasiyası kimi baş verirsə, digər tərəfdən qlobal geosiyasətdə imperiализmin inkişafı ilə əlaqəli olan siyasi texnologiyaların yaranması ilə təzahür edir. Məhz bu baxımdan, sərhədlərarası kapital hərəkətlərinin artması, qlobal maliyyə spekulyasiyaları, kütləvi istehlak, transmilli şirkətlərin güclənməsi, milli dövlətlərin zəiflədilməsi məqsədlə həyata keçirilən tədbirlər, qlobal istiləşmə, rəqəmsal texnologiyanın sürətli inkişafı, Post-Fordizm kimi məsələlər qloballaşmaya bir başa təsir edən, qloballaşma isə müasir imperiализmin yeni texnologiyalarla həyata keçirilməsinə zəmin yaradan proses kimi dəyərləndirilməlidir.

Qloballaşma termini dövrüyəyə buraxılana qədər dünyanı müəyyən edən əsas iqtisadi münasibətləri bir çox hallarda imperiализmlə əlaqələndirilirdi. Lakin, bunlar bu gün "qloballaşma" termini ilə izah olunur. "Hazırkı dövrdə "qloballaşma" termini "imperiализmi" terminini bir anlayış olaraq əvəzlədi və eyni hadisələrə iki fərqli baxışı meydana çıxardı". (3, s.34)

Burada məqsəd "qloballaşma" terminologiyasından istifadə edilən təhlilləri, imperiализmi strateji bir konsepsiya olaraq istifadə edənləri tənqid etmək deyil, aydın məqsəd ondan ibarətdir ki, "qloballaşma"nın klassik imperiализmidən müasir imperiализmə transformasiyasının açıq və gizli proses olduğunu fakt və məntiqi uzlaşdırma ilə təhlillər aparmaq, nəti-

cələr hasil etməkdir. Məhz bu baxımdan qloballaşmanı “qlobalizm”, “qlobal proseslər”, “qlobal hadisələr” anlayışlarından fərqlini və bu anlayışların dünyada doğurduğu nəticələrin də müxtəlif olduğunu qeyd etməklə yanaşı müasir maliyyə imperializmi yaradan səbəbləri aydınlaşdırmaq lazımdır.

“1990-cı ildən sonra Marksizmin davam edən böhranı səbəbindən, postmarksistlərin “qloballaşma” terminologiyasından istifadə etməsinin əsas səbəbini bunun qaçınılmaz bir proses olması və yeni bir dövrün başlaması, qapalı sərhədlərin açılması ilə baş verən dəyişikliklərdən sonra böyük bir sıçrayışın olduğu ilə izah etmək mümkündür”. (4, s.114)

Hazır ki, qlobal güclərin əlində bu terminologiya kapitalizmin məğlubedilməz yeganə qüvvə olduğunu və alternativin yalnız özünün olduğunu göstərir. Əslində, “yeni dünya düzəni” əvvəllər istifadə olunan bütün anlayışları əhatə edən bir formuladır. Qeyd olunmalıdır ki, “qloballaşma” yeni bir şey deyil, imperializm maraqlarının coğrafi baxımdan genişlənməsi və insan həyatının bütün sahələrini əhatə etməsidir. 1990-cı illərdən bəri imperializm maraqlarının iki fərqli istiqamətdə inkişafı (dünyada yeni texnologiyaların sürətli inkişafı, dünya nizamında iştirak edən qlobal güclərin maliyyə imperializmi sistemində baş verən dəyişikliklər) qloballaşma adı altında dəyərləndirilməyə başlandı. Məsələn, Samir Amin “Dəyişən dünya sistemi” adlı kitabında imperialist mərkəzləri kapitalist ölkələrin inhisarçı fəaliyyəti kimi nəzərdən keçirməklə beş sahəyə ayırır:

1) Müasir mərkəzlərin texnologiya sahəsindəki inhisarı,

2) dünya miqyasında əhəmiyyətli maliyyə axınlarına nəzarət edən inhisarlar,

3) planetin təbii ehtiyatlarına çıxış təmin edən inhisarlar,

4) kütləvi rabitə və media sahəsində fəaliyyət göstərən inhisarlar,

5) nəhayət Kütləvi qırğın silahları sahəsində fəaliyyət göstərən inhisarlar”. (5, s. 26)

Yuxarıda müəllifin qeyd etdiyi beş müxtəlif sahələrdə olan “inhisarlar” əslində, qloballaşmaya imperializmin müxtəlif istiqamətlərində “dəyər” yaradan görüntü kimi istifadə olunan, sosial və siyasi çərçivədən ayrılmış

“təmiz iqtisadi” rasionallıqdan çox, inhisarların beynəlxalq şərtləşməsinin ümumi təzahürü kimi qiymətləndirmək lazımdır. İmperializm qloballaşma və yeni dünya düzəni adı altında asosasiya olunmaqla 1990-cı illərdən sonra iki istiqamətdə inkişaf tendensiyasını aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1) imperializm anlayışını qloballaşma adı altında funksional hala gətirən tendensiyalar;

2) qlobal maliyyə sistemlərinin kapital hərəkətlərində baş verən innovativ tendensiyalar.

Göstərilən iki istiqamətdə aparılan təhlillər onu göstərir ki, imperializmin mahiyyəti əslində, qloballaşma adı altında məqsədin həyata keçirilməsinin hamı tərəfindən qəbul olunması üçün istifadə edilən “örtükdür”. Əslində, belə bir “örtükdən” güc mərkəzləri tərəfindən beynəlxalq təşkilatların məruzələri və hesabatları zamanı istifadə olunması problemin dərinliyini göstərir.

1998 –ci il tarixdə Ticarət və İnkişaf üzrə Millətlər Konfransının “Ticarət və İnkişaf Hesabatı”nın III və IV fəsillərində Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Katibliyinin ümumi baxışını tövsiyyə edən “Yeni beynəlxalq maliyyə mühəndisliyinə doğru”, birgə bəyanat hazırlanmışdır. 21 yanvar 1999 –cu həmin hesabatın dərc olunduğu “Dünya iqtisadiyyatı” (The world economy) jurnalında “İnkişaf üçün çağırışlar və kommunikasiya iqtisadiyyatları” adlı bölümünün “Qlobal maliyyə sistemini zəiflədən siyasətlər” adlı məruzənin mətnində qeyd olunur ki, “..Bazarların həddindən artıq dəyişməsi, yüksək dəyişkənlik və ətrafdakı qeyri-şəffaflıq qlobal maliyyə fəaliyyətinin müxtəlif aspektləri hər zaman beynəlxalq maliyyə sisteminin atributları olmuşdur. Buna baxmayaraq məhdudiyyətsiz qlobal faydalı əlaqələrin çatışmazlıqlarını aradan qaldırmağın yolları düşünülür. Ancaq bu yaxınlarda maliyyə təlatümləri dalğaları elə sürət və şiddətlə başladı ki, sistemin mahiyyətini əsaslandıran ənənəvi müdriklik ciddi şəkildə pozuldu. Ehtiyat tədbirlərinin gücləndirilməsi lazımdır. Bununla yanaşı təcrübə göstərir ki, hər hansı bir tədbir görülsə də böhranlar davam edəcək və baş verməkdədir., ..Yeni siyasət tədbirləri üçün meydan hazırlamaq olduqca böyük problemlər yaradır. Yaxşı idarəetmə və güclü ma-

liyyə qurumlarının nəzarəti iqtisadi zərbələrə qarşı durmağın açarındır. Beləliklə, fəaliyyət bir neçə beynəlxalq qurumun nəzarətindədir”. (8)

Yuxarıda qeyd olunan hesabatdan aydın olur ki, global maliyyə sisteminin şəffaf fəaliyyətinə əsaslanan siyasətin qurulmasına maneə olan güc mərkəzlərinin yaratdığı təhlükələr imperializmin bu və ya digər mərhələsi ilə əlaqəli deyil, maliyyənin hərəkət qanunlarını, onun dəyişmə müddətini əvvəldən öz maraqlarına uyğunlaşdırması ilə bağlıdır.

Klassik maliyyə imperializmin yeni mərhələsi

Müasir dövrün ən şatın problemlərindən biri dünyada güc mərkəzləri tərəfindən müxtəlif məqsədlər üçün ayrı-ayrı dövlətlərə qarşı tətbiq etdikləri maliyyə təzyiqləridir. Məhz bu baxımdan yeni dünya düzəninə formalaşmasında iştirakçı olan və maraqları çərçivəsində digər dövlətlər üçün maliyyə spekulyasiyaları həyata keçirən “güç və beyin mərkəzi” kimi tanınan “Soros fondu” və “Açıq Cəmiyyət İnstitutu” fəaliyyətini müxtəlif ölkələrdə həyata keçirməklə həmin ölkələri sahib olduğu maliyyə imperiyasının təzyiqləri ilə məqsədyönlü planlar reallaşdırmağa nail olmuşdur. Məsələn, “Avropa dəyərləndirmə sistemindən çıxması Sorosa çoxlu pul qazandırmışdır. Həmin əməliyyatda Ç.Soros bir milyard pul qazanmışdır. Həmin dövrdə klassik maliyyə möhtəkiliyi reallaşdırıldı və faktiki olaraq saxta (fake) fondlar vasitəsi ilə Böyük Britaniya maliyyə bazasına çox ciddi şəkildə dollar intervensiyaları həyata keçirildi müəyyən müddət ərzində funt sterlinqin xarici valyutaya nisbətə dəyərinin artması baş verdi. Daha sonra saxta (fake) fondlar vasitəsi ilə bazara dollar kütləsinin çıxarılması ona səbəb oldu ki, Böyük Britaniyanın mərkəzi bankı 25%-lik devalvasiyaya getmək məcburiyyətində qaldı. Misal üçün qeyd etmək lazımdır ki, Times qəzetində 1992-ci ilin sentyabrında “Sorosun maliyyə imperiyası” haqqında dərc olunan məqalədə qeyd edilir ki, “bazarlarda 'Qara çərşənbə' olaraq bilinən gündə “Avropadakı liberal layihələr”də funt üzərində spekulyasiya etməklə 1 milyard dollar pul qazanılmışdır”. (7)

Soros maliyyə fırıldaqına və maliyyə imperiyasına görə dünyanın ən təhlükəli adamlarından biri hesab olunur. Məsələn, Açıq Cəmiyyət İnstitutunun Rusiyada dövlət quruluşunu dəyişdirməyə cəhdə və dövlət təhlükəsizliyinə təhdid yaratmaqda ittiham olunur. 2003-cü ildə Rusiya ərazisində Soros öz xeyriyyə fəaliyyətini dayandırmasına məcbur edilməklə, 2004-cü Açıq Cəmiyyət İnstitutunun bu ölkədə qrant layihələrinin həyata keçirilməsinə birdəfəlik son qoyulmuşdur. Bütün təhlillər göstərir ki, maliyyə imperiyasına sahib beyin mərkəzləri və transmilli korporasiyalar qarşılıqlı qoyduğu məqsədə uyğun olaraq bir çox dövlətlərdə ictimai mühiti manipulyasiya edə bilir. Sorosun Açıq Cəmiyyət İnstitutu bir çox ölkələrdə sahib olduğu maliyyə imperiyasının təzyiqi ilə dövlət çevrilişlərini həyata keçirir.

Türkiyənin prezidenti Rəcəb Təyyib Ərdoğan qeyd edir ki, “Soros Türkiyəni və digər ölkələri bölüb, parçalamağa xidmət edir”. (9)

Türkiyə liderinin Soros haqqında söylədiyi fikirlər, bir neçə il əvvəl Türkiyədə “Soros Fondunun” dəstəyi ilə demokratik açılım adı altında kürd-türk, türk-erməni məsələsi qızışdırılması və milli maraqları təhlükəyə salan təşəbbüslərlə bağlıdır. Sorosun yaratdığı maliyyə imperiyasının Türkiyədə həyata keçirmək istədiyi əsas məqsəd iqtisadi-siyasi böhran yaratmaq və iqtisadi-siyasi sabitliyi pozmaqla cəmiyyəti manipulyasiya etmək idi.

Macarıstanda “Açıq Cəmiyyət İnstitutunun” fəaliyyətinin dayandırılması ilə bağlı qərar qəbul olundu. Macarıstanda doğulan Yəhudi əsilli Amerikalı iş adamı George Soros tərəfindən maliyyələşdirilən Mərkəzi Avropa Universiteti (CEU) 15.05.2018-ci ildə qapadılaraq Vyanaya köçməsinə qərar verilmişdi. Dünyanın müxtəlif kontinentlərində maliyyə imperiyasını yaradan George Soros xüsusi geosiyasi məqsədləri olduğu ölkələrdə çoxplanlı fəaliyyət həyata keçirməklə təhsil sahəsində kadrların yetişdirilməsi məsələsinə də xüsusi diqqət yetirmişdi. Məsələn, Macarıstanın Milli Məclisi tərəfindən 4 aprel 2017-ci il tarixində qəbul edilmiş qanuna görə xarici universitetlərin ölkədə fəaliyyət göstərməsi üçün universitetin bağlı olduğu ölkə ilə Macarıstan hökuməti arasında müqavilə imzalanmalıdır. Bu qanundan

narazı olan George Soros qeyd edir ki, "Mərkəzi Avropa Universiteti (CEU) 20 ayda Macarıstan qanunlarına riayət etmək üçün hər şeyi etdi. Biz də ABŞ-da bir ali təhsil proqramı başlatdıq və ABŞ qurumları bununla razılaşdı. Bütün bunlara baxmayaraq Macarıstan səlahiyyətliləri bir ildən çox müddətdə Nyu-York və CEU arasında gözlənilən sazişi imzalamaqdan imtina etdilər". (10)

Macarıstan Baş Naziri Viktor Orbanın Soros tərəfindən maliyyələşdirilən universiteti bağlamaq qərarını, əslində maliyyə imperiyasının layihələrində rol alan böyük tələbə kontingentinin gələcəkdə ölkənin təhlükəsizliyi üçün yarada biləcəyi vəziyyətlə qiymətləndirmək olar. Məhz bu baxımdan Macarıstanın baş naziri Viktor Orban qeyd edir ki, "Soros Macarıstanı miqrantlarla doldurmaq, ölkəni fəlakətə aparmaq üçün plana sahibdir. Bizdən fərqli bir düşmənlə mübarizə aparırıq. Açıq və dürüst deyil gizlidir, hiyləgərdir, məənviyyatsızdır, milli deyil beynəlxalqdır, əməklə arası yoxdur. Pullarla spekulasiya edir. Öz vətəni yoxdur, bütün dünyanı özününkü sayır". (11)

Macarıstan hökumətinin rəsmi açıqlamasında qeyd olunur ki, "Macarıstanlı Amerikalı milyarder George Sorosu Avropadakı qaçqınların yerləşdirilməsi üçün plan hazırlamaqla və həyata keçirməklə milli dövlətləri uzun müddətə ortadan qaldırmağı hədəfləyir. Macarıstanda Soros Vəqfi və xarici mənsubiyyəti olan digər qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətinə nəzarət etmək və maddi dəstəyini məhdudlaşdırmaq üçün "Sorosu Durdur" adlı bir qanunun qəbul olunmasına ehtiyac var". (11)

Macarıstanın baş naziri Viktor Orbanın açıqlamasından açıq-aydın hiss olunur ki, yeni maliyyə imperializm milli dövlətlər üçün böyük təzyiq və təhlükə yaradır. Xüsusilə, Avropa Birliyinə daxil olan ölkələrin hökumət və dövlət başçıları arasında George Sorosun maliyyə imperiyasının yaratdığı təhlükəni qeyd etməklə yanaşı, həm də yeni miqrant axınına dəstəkləyən layihələrə dəstək verməsinin böyük narazılıq yartdığını bəyan edirlər. Məsələn, İtaliya baş nazirinin keçmiş müavini Matteus Sandili "Sorosun ölkəni miqrantlarla doldurmaq istəyini reallaşması böyük fəlakətlərə yol açar bilər". İngiltərənin tanınmış siyasətçilərin-

dən Migel Paradi "Sorosun miqrantları qəsdən Avropaya yönəltməsi bütün Qərb dünyası üçün təhlükə yaradır.

Bu gün maliyyə imperiyasının yaranma səbəbləri geosiyasi məqsədlərə yönəlmiş daha dərin prosesləri özündə ehtiva edir. Yeni maliyyə imperializmi təsir gücü, milli dövlətləri həm konstruktiv, həm də dağıdıcı məqsədlər üçün istifadə etmə imkanları artmaqda davam edir. Maliyyə imperializminin təsiri altında olan dövlətlərin özünü düzgün idarə etmək qabiliyyəti zəifləyir və xarici təzyiqlər qarşısında milli təhlükəsizlik problemi ilə qarşılaşmalı olur.

Yeni dünya nizamının xüsusiyyətləri adlı məqalədə qeyd olunur ki, "taktiki dəyişiklik olaraq artıq birbaşa işğal deyil, hədəfdə olan ölkələrin daxilində öz əlaltıları - "beşinci kolon" vasitəsilə hərəkət nəzərdə tutulur. Bu mənada, Qərb ölkələri sanki səbəbkarı olduqları dünya müharibələrini, keçmiş müstəmləkəçilik ənənələrini bir gündə yaddan çıxartmışlar. Əvəzində onların "demokratiya və insan haqlarını" bəhanə etməklə bütün dünya üzərində təsir mexanizmi yaratmaq istəkləri müşahidə olunur". (7)

Maliyyə imperiyasına sahib olan Soros və digər güc mərkəzləri tərəfindən aparılan yeni dünya siyasətini təhlil edərkən aydın olur ki, onların həyata keçirdiyi maliyyə imperializmi siyasəti ölkələr və regionlar üçün fərqli alətlərlə aparılır. Əgər yeni dünya nizamının yaranmasında həyata keçirilən siyasət Liviya, İraq, Əfqanıstan, Suriya və.s. kimi ölkələrdə birbaşa hərbi müdaxilə hesabınadrsa, bir çox ölkələrdə, xüsusilə də postsovet məkanında vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları vasitəsi ilə həyata keçirilir.

Məsələn, Azərbaycan prezidenti İlham Əliyev qeyd edir ki, "Biz Sorosun Azərbaycandan qovulmasına nail olduq...". (12)

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin verdiyi müsahibənin mətnindən aydın olur ki, böyük maliyyə imperiyasına sahib olan Soros fondu və digər beynəlxalq təhlükəsizliyə təhdid yaradan maliyyə mərkəzlərinin bir ölkədə həyata keçirdiyi məqsədli fəaliyyət istiqamətləri bir dövlətə deyil, bütövlükdə regiona böyük təhlükələr yaradır. Məhz bu baxımdan klassik maliyyə imperiyasına sahib olan güc mərkəzləri tərəfindən aparılan mövcud siyasətin müşahidə edilən hazır ki, analizi onu gös-

tərir ki, C.Soros və eyni prinsiplərlə fəaliyyətlərini həyata keçirən qlobal maliyyə institutlarının əsas məqsədi, dördüncü sənaye inqilabının açdığı imkanları fürsət bilərək maliyyə resurslarını yeni texnologiyalara transformasiya etmək və onu dünya düzəninə formalaşmasında təzyiq aləti kimi istifadə etməkdir.

Nəticə

Mövzu daxilində aversiyaçılıq geosiyasi nəzəriyyəsinin tətbiq coğrafiyasının tarixi təhlilindən aydınlaşdırmaq mümkün oldu ki, Rusiya bölgənin digər güc mərkəzi olan Türkiyə ilə vahid geostrateji platformada çıxış etməsi bölgənin təhlükəsizliyinin təmin olunması və neoimperializmə qarşı təsirli əməkdaşlıq ola bilər.

Cənubi Qafqazın da daxil olduğu coğrafi məkan kimi region dövlətlərin maraqları baxımından və yeni dünya nizamında Avarasiyaçılığın önəmi xüsusi qeyd olunmalıdır. Neoimperializmə qarşı “müdafiə immuniteti” kimi təqdim olunan avrasiyaçılığı dövrün tələblərinə uyğunlaşdırmaq və region dövlətlərin tarixi əla-

qələrinə, geoqitisadi maraqlarına cavab verən geosiyasi konsepsiya kimi nəzərdən keçirildi.

Digər tərəfdən məqalədə qlobalizmin mahiyyətinə neoimperializm aspektindən yanaşmaqla yeni nəticələr əldə olundu və müasir geosiyasi proseslərdə maliyyə imperializmin təsirlərini aydınlaşdırmaqla təhlükələri elmi cəhətdən əsaslandırıldı. Məhz bu baxımdan qloballaşmanı “qlobalizm”, “qlobal proseslər”, “qlobal hadisələr” anlayışlarından fərqi və bu anlayışların dünyada doğurduğu nəticələrin də müxtəlif olduğunu qeyd olundu və müasir maliyyə imperializmi yaradan səbəblər aydınlaşdırıldı.

XX-ci əsrin əvvəlində və ortalarında maliyyə imperializminin inkişadına təsir edən səbəbləri, yaşadığımız XXI-ci əsrdə baş verən inkişafı eyniləşdirmək olmaz. Əksinə, maliyyə imperializmini yaradan texniki vasitələr dəyişir, amma bu dəyişiklik əvvəldən başa düşülən bir “prosesin məntiqi” ilə dəyərləndirilir. Bu cür dəyərləndirmə maliyyə imperializminin həm qlobal genişlənməsi ilə, həm də təzyiq yaratdığı milli dövlətlər və onun təhlükəsizliyi ilə bağlıdır.

Ədəbiyyat

1. Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798–1919), TTK Yay, Ankara, 2011, s.194
2. H.G. Wellls. The Shape of Things to Come. Title: A Project Gutenberg of Australia eBook, eBook No.: 0301391h. Language: English, Most recent update: Jun 2013 s.448, s.34
3. Zygmunt Bauman. Küreselleşme - Toplumsal Sonuçları Çevirmen: Abdullah Yılmaz. Yayınevi: Ayrıntı Yayınları İstanbul:2016, s. 34, s.160
4. Süleyman S. Nyang, M. A. Muktedir Han, Ali A. Mazrui, İbrahim M. Ebu Rebi, Gerald Boxberger, Harald Klimenta. Globalleşme Bir Aldatmaca mı? Çevirmen: Fahrettin Altun, Havva Karakaş, Mustafa Güney, Gülçin Tunalı, Halil İbrahim Yenigün, İnkılab Yayınları: 2002, s.256
5. Samir Amin. emperyalizm ve az gelişmişlik. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Diyarbakır: 2019, s.228.
6. Məhəmməd Cəbrayilov. Maliyyə imperializmi və dördüncü sənaye inqilabı. Avrasiya jurnalı, Bakı:2021, səh. 6-16.
7. Ərəstü Həbibbəyli, Soros Fondu «Beşinci kolon»un əsas maliyyə dayaq. <http://www.azerbaijan-news.az/view-11743/Soros-Fondu-%C2%ABBe%C5%9Finci-kolon%C2%BBun-%C9%99sas-maliyy%C9%99-daya%C4%9F%C4%B1>
8. World economic and social survey. https://www.un.org/en/development/desa/policy/wess/wess_archive/1999wess.pdf. UNITED NATIONS • New York 1999

9. Times: Erdoğan'ın karalama kampanyasından sonra Soros kuruluşu Türkiyə'yi bıraktı. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46369241>
10. Macaristan Soros'u kovdu: Viyana'ya taşınıyor. <https://www.yenisafak.com /dunya/ macaristan-soros-kovdu-viyanaya-tasiniyor-3412939> 05.11.2018
11. Ve Soros böyle kovuldu. <https://odatv4.com/ve-soros-boyle-kovuldu-15051849.html>. 15.05.2018
12. İlham Əliyev Rusiyanın TASS informasiya agentliyinə videomüsahibə verib. <https://president.az/articles/43547>. 19.10.2020.

Rəyçi:

Füzuli Qurbanov

Göndərilib: 15.09.2023

Qəbul edilib: 28.09.2023